

Els continguts de l'educació física en secundària: una anàlisi de les activitats físiques que s'ensenyen en les imatges dels llibres de text*

The Content of Physical Education in Secondary Schools: An Analysis of the Physical Activities That are Taught in the Images in Textbooks

MARÍA INÉS TÁBOAS PAIS

Facultat de Ciències de l'Activitat Física i de l'Esport
Universidad Católica San Antonio de Murcia

ANA REY CAO

Facultat de Ciències de l'Activitat Física i de l'Esport
Universidade de Vigo

Autora per a la correspondència

Maria Inés Táboas Pais
mtaboas@pdi.ucam.edu

Resum

Aquest estudi analitza les activitats físiques que es mostren a l'alumnat de l'educació secundària obligatòria a través de les fotografies dels llibres de text per al desplegament dels continguts de l'àrea d'Educació Física. La mostra va estar formada per 3.316 imatges publicades en 36 llibres de text de 10 editorials espanyoles. L'anàlisi de contingut es va dur a terme mitjançant un sistema de categories elaborat *ad hoc*. El procés de construcció del sistema es va articular en cinc fases: 1) prova pilot inicial, 2) segona prova pilot, 3) consulta a experts, 4) segona consulta a experts, 5) triangulació amb tres observadors. Les variables de l'estudi van ser: tipus d'activitat física, àmbit de pràctica i nivell. L'anàlisi estadística es va efectuar mitjançant una anàlisi descriptiva univariant. Els resultats mostren que els continguts desenvolupats en els llibres de text d'educació física estan subjectes a un model tradicional, vinculat als continguts de condició física i esport. Encara que hi ha editorials que continuen difonent un model basat en la competició i l'alt rendiment, emergeixen indicis que assenyalen l'inici d'un procés de canvi per part d'algunes editorials.

Paraules clau: educació física, educació secundària, llibres de text, imatges, currículum

Abstract

The Content of Physical Education in Secondary Schools: An Analysis of the Physical Activities That are Taught in the Images in Textbooks

This study examines the physical activities that are displayed to compulsory secondary education students through the photographs in textbooks in order to develop the contents of the Physical Education curriculum. The sample consisted of 3316 images published in 36 textbooks produced by 10 Spanish publishers. Content analysis was conducted using a system of categories developed ad hoc. The process of building the system was structured into 5 phases: 1) initial pilot study, 2) second pilot study, 3) expert consultation, 4) second expert consultation, and 5) triangulation with three observers. The study variables were type of physical activity, scope of practice and level. Statistical analysis was performed using univariate descriptive analysis. The findings show that the content developed in physical education textbooks is the result of a traditional model, linked to the content of fitness and sport. Although there are publishers who continue to convey a model based on competition and high performance, signs are emerging that mark the beginning of a process of change by some publishers.

Keywords: physical education, secondary education, textbooks, images, curriculum

* Aquest treball forma part d'una investigació més àmplia de tesi doctoral amb títol "Anàlisi dels estereotips corporals i dels models d'activitat física representats en les imatges dels llibres de text d'educació física".

Introducció

Aquesta investigació aborda l'anàlisi de les fotografies dels llibres de text d'educació física (en endavant EF) amb l'objecte d'identificar les manifestacions d'activitat física que s'ensenyen a l'alumnat de l'educació secundària obligatòria (en endavant ESO).

Els textos escolars són poderosos "intermediaris de la cultura" (Blázquez & Lucero, 2005, p. 190) i el seu contingut visual tanca un elevat potencial infopersuasiu. Diferents estudis estimen que entre el setanta i el noranta per cent de la informació d'un individu procedeix dels seus canals òptics (Gubern, 2005). La imatge transmet missatges que no percebem conscientment i que tenen una gran capacitat inductora de conductes imitatives (Gubern, 2005; Joly, 2003).

El poder de la fotografia es deu al que Pericot (1987) denomina "truc de la realitat": la fotografia es considera un fidel reflex del que succeeix, però aquesta neutralitat no existeix. L'alumnat de l'ESO reconeix les fotografies dels llibres de text com a còpies exactes de la realitat i legitima la informació que en aquestes es transmet sobre l'activitat física. Però aquestes imatges són particulars interpretacions del coneixement escolar, que expressen rumbos, prejudicis i estereotips, sota els quals subjeuen determinades orientacions ideològiques (Cisterna, 2000).

Encara que els models curriculars oberts consideren el professorat com un intel·lectual reflexiu amb responsabilitat en l'anàlisi, crítica i adaptació dels recursos (Devís & Peiró, 2004), l'enorme increment que s'ha produït en l'ús d'imatges a l'aula no s'ha vist acompanyat per un augment proporcional en el seu tractament didàctic i en processos d'alfabetització visual. Els docents han de determinar un horitzó sobre el qual establir la consciència crítica del que són aquestes imatges i del que podrien ser o haurien de ser. Com a suport didàctic, l'enfocament hermenèutic i el paradigma crític han aportat instruments d'avaluació de manuals escolars que incorporen l'anàlisi de contingut de les imatges (Aragón & Robles, 2007).

Aquest estudi col·labora a l'anàlisi crítica de la imatge tractant de comprovar si la pressió social empeny el currículum escolar vers una orientació instrumental de l'activitat física i un domini de l'esport (Gil & Contreas, 2005). Els poders públics i econòmics centren els seus interessos en un limitat nombre de manifestacions de la motricitat. Aquesta situació dificulta la diversificació en la pràctica motriu i l'ampliació de la cultura entorn de la motricitat (Rey & Canales, 2007).

En el període de vigència de la LOGSE 1990-2007, en el qual se centra aquest estudi, la cultura de la motricitat a Espanya conté elements de continuïtat i de canvi (García Ferrando, 2006a). Encara que els valors postmaterialistes van impulsar noves formes de pràctica motriu –amb una orientació recreativa i ociosa–, des de diferents àmbits es continuava contribuint a una visió reduccionista de l'activitat física. La complexitat dels comportaments de pràctica motriu dificulta anàlisis simplificadores, però és cert que des de 1995 ha crescut lleugerament l'escàs o nul interès per l'esport, fet que pot estar relacionat amb les dificultats que troba l'EF per convertir-se en una matèria significativa en el sistema escolar, i amb la creixent pressió mediàtica i interès governamental en l'esport espectacle. Ambdós factors poden estar dificultant el desenvolupament d'una major i millor cultura de la motricitat, inclusivament quan es constata que hi ha un elevat percentatge de la població que rebutja aquest "abús social" de l'esport. Amb la vigent Llei Orgànica 2/2006, de 3 de maig, d'educació (LOE), seria desitjable que els continguts de l'EF mostressin un equilibri entre continuïtat i canvi. La superació del patrimoni tradicional de l'EF requereix la diversificació dels seus continguts basant-se en la congruència entre la lògica interna de la situació motriu proposada i els objectius perseguits (Lagardera, 2007). L'equilibri de continguts en EF dotaria l'alumnat de major bagatge motriu i desenvolupament personal.

En el període LOGSE l'activitat física instrumental, vinculada al comerç de l'estètica corporal, i l'espectacle esportiu de masses s'imposen enfront d'un altre tipus de subcultures de la motricitat. Els valors socials d'exaltació de l'aparença física produeixen un exercici d'activitats encaminades a la recerca del cos-objecte ideal. Aquestes "gimnàstiques de la forma" són productes de mercat per al manteniment d'una figura "sana" i atractiva (Barbero, 2005), oferts com a autèntics elixirs (Rolando, 2007), que es desenvolupen a occident a partir dels anys vuitanta.

Junt amb les "gimnàstiques de la forma", l'esport ha conquerit un paper culturalment significatiu en la societat moderna: "servir com un model ideal en la nostra societat competitiva" (García Ferrando, 1990, p. 217). Les figures esportives són una font de "motivació vital" i de "gratificació social" (Weib, 1995). És tan poderosa la capacitat de l'esport en tots els àmbits de la vida social –economia, política, sanitat, educació, etc.– (Weis, 1995) que ha aconseguit esportivitzar jocs, gustos estètics, hàbits i usos socials.

Enfront d'aquest paradigma dominant de vivència instrumentalitzada del cos conviuen altres subcultures de la motricitat, com per exemple les “pràctiques corporals recreatives alternatives” (Olivera & Olivera, 1995). Entre aquestes es troben les activitats físiques d'aventura en la natura, les pràctiques autòctones i les pràctiques d'interiorització –ioga, eutonia, bioenergètica, etc.

Per constatar aquest caire esportivitzador, s'han revisat investigacions en diversos contextos. En primer lloc, es parteix dels estudis fets per Frideres i Palao (2006), González Arévalo (2006), López Villar (2005) i Riera (2005, 2007). Aquests mostren que els mitjans de comunicació fomenten una pràctica majoritàriament competitiva que desvirtua l'ampli ventall de possibilitats d'activitat física. El treball de Frideres i Palao (2006) analitza la secció d'esports dels diaris digitals *usatoday.com* i *elmundo.es* en els anys 2003 i 2004. Conclou que les notícies són acaparades per quatre esports: tennis, basquetbol, motor i, majoritàriament, futbol. Aquest últim va ser l'esport més usat en els esports amb contingut esportiu emesos en sis cadenes televisives espanyoles entre 1998 i 2002 (Riera, 2005, 2007).

Especial atenció mereixen els treballs que denuncien la reducció de la classe d'EF a una classe d'esport i la translació de l'escola esportiva al context escolar (Aisenstein, 1995, citat en Rolando, 2001; Orrego, 2006). L'escola es converteix en propietat de l'esport i l'esport en una tècnica corporal entronitzada a l'escola (Canales & Rey, 2008). L'estudi sobre la reforma del Reial Decret 3473/2000 d'ensenyaments mínims per a l'àrea d'EF en l'ESO, desenvolupat per Bores, Castrillo, Díaz, Escudero i Mañeru (2001) posa de manifest l'evident desequilibri entre els continguts del currículum a favor d'una educació corporal centrada en el condicionament físic i en l'esportiu. Les activitats en el medi natural i els continguts de ritme i expressió corporal són difusos i s'aborden desposseïts de la seva veritable essència. Similars resultats obtenen Salgado, López, Canales i Eslava (2003). Després d'analitzar les activitats d'expressió corporal en diversos currículums de l'ESO, evidencien l'esportivització del currículum i la conseqüent reducció de les possibilitats educatives de l'expressió corporal. Canales i Rey (2008) corroboren aquest desequilibri en el nou currículum desenvolupat sota la LOE. Tot això malgrat que les lleis espanyoles d'educació assenyalen explícitament que l'EF “ha de recollir tot el conjunt de pràctiques corporals i no aspectes parcials d'aquestes”.

José María Cagigal (1979) ja advertia que la pràctica esportiva es troba influïda per la imatge de l'alta competició i del supercampionisme. Aquesta relació s'estén a una EF “drenada pel fenomen esportiu” i caracteritzada per l'“elitisme motriu” (Barbero, 1996).

La revisió de la literatura ha fet notòria l'escassetat d'investigacions sobre el desenvolupament dels continguts de l'EF en llibres de text (Barbero, 1998; Bardisa & Parra, 2005; Bores & Díaz, 1999; Díaz, 2003; Díaz & Bores, 2000; González Pascual, 2005; López Pastor, 1999; Martínez, 2001; Peiró & Devís, 1994). Les efectuades han constatat el tracte preferent als continguts hegemònics: condició física i esports. Al contrari, les activitats físiques en el medi natural i les activitats d'expressió corporal queden relegades. Com detalla Díaz (2003), només el 8 % de les pàgines es dediquen a l'expressió corporal i el 5 % a les activitats en el medi natural.

Els materials analitzats en els treballs esmentats desenvolupen sessions que acaben amb partidets i lligues de vencedors i perdedors. Mantenen un discurs recolzat en la quantificació de resultats, en la racionalitat tecnocràtica, en la competició, en el màxim rendiment i en l'elit esportiva. Aquesta conjunció de missatges caracteritza una EF elitista i selectiva.

Aquest treball pretén conèixer la selecció dels continguts del currículum d'EF que proposen les diferents editorials durant la vigència de la LOGSE a través de les imatges dels seus llibres de text; descriure les característiques de les activitats físiques representades, especialment respecte a l'àmbit i nivell de pràctica; analitzar possibles diferències entre les editorials; i detectar indicis potencials per iniciar un procés de canvi.

Mètode

Mostra

El disseny mostral és de caràcter no probabilístic. La mostra està formada per 3.316 imatges, que són totes les fotografies dels llibres de text d'EF publicats per les 10 editorials espanyoles que editen aquests manuals per als quatre cursos de l'ESO entre 2000 i 2006. Es van excloure: fotografies de signes artístics, ja que la seva ambigüitat i polisèmia significativa demana una anàlisi allunyada del propòsit d'aquesta investigació; les imatges en què no apareix representada la figura humana, sigui totalment o parcialment; i aquelles en què no és possible identificar el tipus d'activitat física.

Dimensions	Categories	Indicadors
Dimensió activitat física	1. Tipus	1.1. Esports col·lectius
		1.2. Esports individuals
		1.3. Artístiques
		1.4. Condicionament físic i condició física
		1.5. Complementàries
		1.6. D'higiene postural
		1.7. AFMN
		1.8. Pràctiques d'interiorització
		1.9. Jocs
		1.10. Laborals
		1.11. AVD
		1.12. Adaptades
		1.13. Altres
		1.14. No es distingeix
2. Àmbit de pràctica	2.	2.1. Competitiu
		2.2. Educatiu formal
		2.3. Utilitari
		2.4. Altres*
		2.5. No es distingeix
3. Nivell	3.	3.1. Elit
		3.2. No elit
		3.3. No es distingeix

AFMN: activitats físiques en el medi natural. AVD: activitats de la vida diària.
* Inclou imatges en contextos escènics, lúdics, educatius no formals i informals.

Taula 1

Instrument d'anàlisi de les imatges

Variables i instrument

La recollida de dades es va dur a terme a través de l'anàlisi de contingut. Aquest mètode és utilitzat per a la captació sistemàtica i interpretació del contingut de les imatges (Heinemann, 2003, p. 147) i permet desvetllar allò ocult o dissimulat en el missatge (Bardín, 1996; Piñuel, 2002).

El sistema de categories utilitzat com a instrument per a l'anàlisi de contingut es mostra a la *taula 1* i recull informació sobre les variables següents: tipus d'activitat física, àmbit de pràctica i nivell –referit al grau de serietat, dedicació i/o professionalitat.

Procediment

El procés d'elaboració de l'instrument d'observació es va executar en cinc fases, que es corresponen amb els controls a què ha de ser sotmès un instrument per demostrar la seva validesa, fiabilitat, objectivitat i utilitat pràctica (Heinemann, 2003):

1. *Prova pilot inicial* a fi de conèixer les possibilitats d'adaptació de la “fitxa d'anàlisi per a la imatge fixa publicitària” elaborada per López Villar (2005) a l'àmbit educatiu. Les majors dificultats del procés van ser conceptualitzar dins la categoria “tipus” les diferents manifestacions expressives de la motricitat que es presenten en les imatges, conciliant l'exhaustivitat i mútua exclusivitat amb un mínim de congruència epistemològica. I d'altra banda operativitzar indicadors observables per desvetllar les significacions culturals d'una acció motriu. Atès que la intenció de l'acció no és observable, es va construir a través de la combinació dels indicadors de les categories “àmbit de pràctica” i “nivell”. Es va aplicar la fitxa a 98 imatges de tres llibres d'EF de fàcil accés. Després de la codificació, es va reelaborar el sistema.

2. *Segona prova pilot*. Es va assignar un codi i una definició operativa a cada dimensió, categoria i indicador. Posteriorment, es va fer una segona prova pilot per corroborar la validesa del sistema de categories. Es van codificar 168 imatges.

3. *Consulta a expertes*. Es va sol·licitar a les expertes la seva opinió mitjançant una fitxa-qüestionari amb ítems respecte a: adequació del sistema de categories a l'objecte de l'estudi, exhaustivitat i mútua exclusivitat de les categories, claredat en la redacció de les definicions i minimització de la subjectivitat de l'observador. La informació es va recollir mitjançant la utilització de l'escala de Likert –amb valors de l'1 al 5– i informació qualitativa complementària.

4. *Segona consulta a expertes*. Després d'efectuar les modificacions derivades de la primera consulta, es va enviar a les expertes el nou sistema de categories, les definicions corregides i la fitxa-qüestionari utilitzada en la primera ocasió.

5. *Triangulació amb observadors*. Es va efectuar una sessió prèvia d'entrenament dels observadors. Quaranta-quatre de les 74 imatges manejades van respondre a un mostratge no aleatori. El criteri de selecció va ser que tots els indicadors del sistema de categories havien de ser codificats amb la finalitat de comprovar-ne la comprensió. Les 30 imatges restants van correspondre a un mostratge aleatori simple mitjançant una taula de

nombres aleatoris. Es va calcular la confiabilitat interobservadors a partir de les codificacions dels tres observadors i es va obtenir un grau de confiabilitat superior al mínim establert $-0,80$.

Anàlisi i processament de les dades

Les imatges es van analitzar de manera aïllada una vegada digitalitzades. Els registres es van fer manualment –utilitzant un full d'anotacions per cada llibre–. Es va dividir el treball en diverses sessions per evitar errors per esgotament de l'observador. L'anàlisi estadística es va efectuar amb el programari SPSS 15.0 per a Windows. El tractament de la informació es va dur a terme mitjançant una anàlisi descriptiva univariant. Es van emprar taules de contingència amb freqüències observades i percentatges, principalment. Després d'una primera anàlisi global, es van filtrar les dades amb l'objectiu de centrar l'anàlisi en cadascuna de les 10 editorials que van formar la mostra.

Resultats

Tipus d'activitats físiques en les imatges dels llibres de text d'EF

Els “esports individuals”, amb 819 fotografies (24,70 %), i els “esports col·lectius”, amb 686 fotografies (20,69 %), són les activitats físiques més representades sobre el global d'imatges de totes les editorials. L'esport, present en el 45,39 % d'imatges, és l'activitat predominant.

Al contrari, les pràctiques d'interiorització, els exercicis d'higiene postural i les activitats complementàries com per exemple la presa de pulsacions estan presents en l'1,99 %, 1 % i 0,60 %, respectivament. Les fotografies que mostren activitats de la vida diària –AVD– constitueixen l'1,72 % de la mostra; i les activitats laborals són representades en el 0,57 % de les fotografies. Les activitats físiques adaptades constitueixen l'1,36 % de les imatges analitzades.

Determinats valors de la variable concentren una gran taxa d'aparició, mentre que altres a penes apareixen. Tenint en compte aquesta situació, la *figura 1* es construeix a partir de la recodificació dels diferents indicadors de la categoria “tipus” prenent com a referència els blocs de continguts de l'EF i integrant en

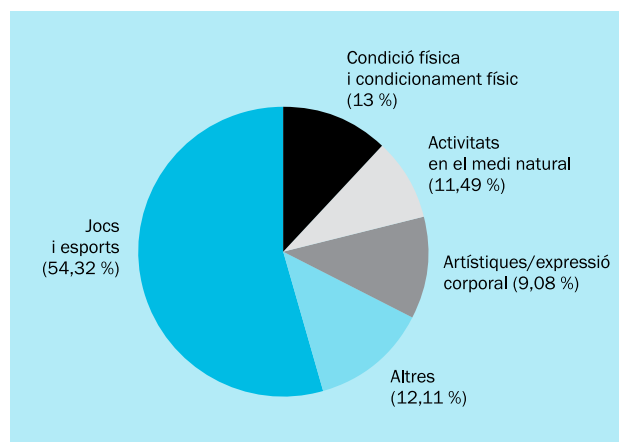

Figura 1

Distribució de les imatges segons el tipus d'activitat física que representen

l'indicador “altres” les pràctiques d'interiorització, els exercicis d'higiene postural, les activitats complementàries, les activitats de la vida diària, les activitats laborals i les activitats físiques adaptades.

A la *figura 1* podem observar que la majoria d'imatges destinades a un altre tipus de pràctiques no esportives reflecteixen activitats destinades específicament a la millora de la condició física o relacionades amb el món del condicionament físic. Un total de 431 fotografies, que suposen el 13 % del total. Les activitats físiques en el medi natural es registren en 381 fotografies, que representen l'11,49 %. Les segueixen les imatges que ensenyen activitats físiques amb un clar component artístic, amb un total de 301 fotografies (9,08 %).

Entre les imatges codificades també es registren 296 fotografies que presenten jocs (8,93 %). Aquesta dada, sumada al percentatge d'imatges esportives, suposa que el 54,32 % de les imatges dels llibres de text es refereixen al bloc de continguts de “Jocs i esports”.

En l'anàlisi per editorial s'ha constatat que els percentatges d'imatges que presenten activitats esportives fluctuen entre el 33,67 % i el 69 %, segons l'editorial. Malgrat aquesta oscil·lació, en tots els casos les activitats dominants en els manuals d'EF són els esports (*fig. 2*).

Quant a les activitats físiques en el medi natural, hi ha editorials que s'allunyen clarament de la tendència general. Santillana, Laberinto i principalment Anaya dediquen respectivament a aquest tipus d'activitats físiques el 16,55 %, el 20,52 % i el 26,57 %.

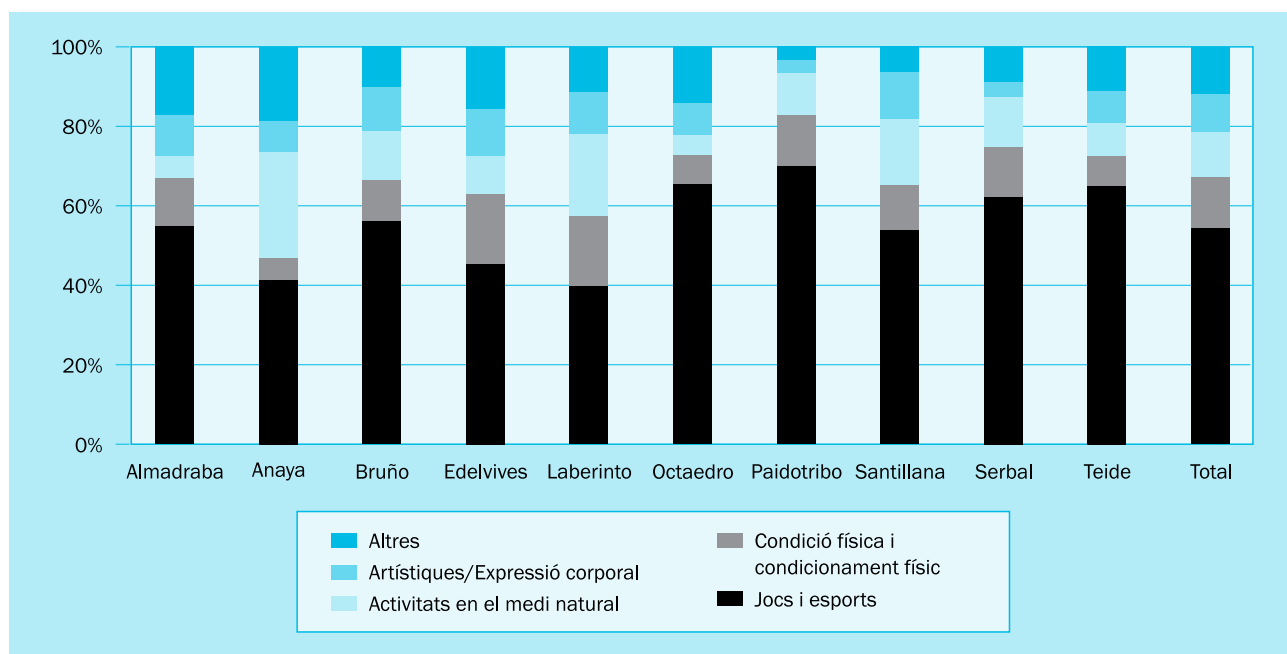

Figura 2
Tipus d'activitat física representada en les fotografies, segons l'editorial

Àmbit de pràctica en les imatges dels llibres de text d'EF

L'estudi d'aquesta categoria adquireix una gran notabilitat perquè el seu comportament difereix d'unes editorials a altres. L'anàlisi d'aquesta variable constata 438 casos perduts. El valor de *n* és de 2.878 (taula 2).

El 28,32 % de les fotografies dels llibres representa activitats físiques en àmbits competitius. Aquesta dada

es veu matisada en analitzar les dades segons l'editorial. Les 4 editorials per a les quals l'indicador competitiu és menys freqüent són Laberinto, Serbal, Anaya i Edelvives, que destinen el 24,89 %, el 19,20 %, el 17,50 % i el 15,17 % de les seves fotografies a aquest indicador. En les 6 editorials restants és més freqüent trobar imatges localitzades en contextos competitius. Destaquen Almadraba (51,12 %), Teide (55,96 %) i, sobretot, Paidotribo (69,88 %), que dediquen més de la meitat de les seves fotografies a representar àmbits de competició institucionalitzada.

El 14,91 % del total de la mostra presenta activitats fetes en contextos educatius formals. Serbal i Almadraba presenten resultats similars. Edelvives, en canvi, és l'editorial amb més fotografies contextualitzades en centres educatius (32,41 %). A l'extrem oposat, l'editorial Teide no té cap fotografia que faci referència a aquest valor de la variable.

Editorial	Àmbit de pràctica				Total
	Competitiu	Educatiu formal*	Utilitari	Altres	
Almadraba	51,12	15,17	2,25	31,46	100
Anaya	17,50	1,67	8,33	72,50	100
Bruño	29,71	6,86	0,00	63,43	100
Edelvives	15,17	32,41	1,49	50,92	100
Laberinto	24,89	3,38	5,06	66,67	100
Octaedro	32,07	2,72	0,00	65,22	100
Paidotribo	69,88	7,23	0,00	22,89	100
Santillana	38,89	1,59	1,59	57,94	100
Serbal	19,20	14,71	0,52	65,57	100
Teide	55,96	0,00	0,92	43,12	100
Total	28,32	14,91	1,63	55,14	100

* Exclou imatges en contextos de competició institucionalitzada.

Taula 2
Percentatge de fotografies per editorial i àmbit de pràctica

Nivell de pràctica en les imatges dels llibres de text d'EF

Els resultats de l'anàlisi de la variable "nivell" són obtinguts a partir d'una mostra de 3.145 fotografies (*n* = 3.145). Existeixen 171 casos perduts. Els resultats globals mostren que les fotografies més freqüents són

les que reflecteixen pràctiques allunyades de l'alt rendiment. En l'anàlisi dels percentatges de cada editorial, s'observa que per a 9 de les 10 cases editores el nivell predominant és el de no elit, però aquesta diferència no és igualment accentuada en totes les editorials (*taula 3*).

En Santillana o Teide la diferència és menor que en Bruño-Pila Teleña o Serbal. En els dos primers casos, les activitats d'elit representen el 45,77 % i el 40,11 %. En canvi, Bruño-Pila Teleña i Serbal tenen respectivament el 7,14 % i el 3,04 % d'activitats d'alt rendiment, enfront del 92,86 % i el 96,96 % de no elit. Paidotribo manté un comportament diferent de la resta d'editorials, amb el 62,16 % de fotografies referides a pràctiques d'alt rendiment.

Editorial	Nivell		Total
	Elit	No elit	
Almadraba	34,85	65,15	100
Anaya	14,84	85,16	100
Bruño	7,14	92,86	100
Edelvives	11,17	88,83	100
Laberinto	12,90	87,10	100
Octaedro	19,05	80,95	100
Paidotribo	62,16	37,84	100
Santillana	45,77	54,23	100
Serbal	3,04	96,96	100
Teide	40,11	59,89	100
Total	17,65	82,35	100

▲
Taula 3
Percentatge de fotografies per editorial i nivell

Discussió i conclusions

A partir de l'anàlisi efectuada, s'ha pogut comprovar que l'EF està abocada al reduccionisme. S'ha provat l'existència d'un tipus d'activitats que s'imposen en els llibres de text i que limiten l'ampli ventall de manifestacions motrius existents. Aquests resultats coincideixen amb altres estudis precedents que assenyalen el tracte preferent de què gaudeixen els continguts de condició física i de jocs i esports (Barbero, 1998; Bardisa & Parra, 2005; Bores & Díaz, 1999; Bores et al., 2001; Canales & Rey, 2008; Díaz, 2003; Díaz & Bores, 2000; González Pascual, 2005; López Pastor, 1999; Orrego, 2006; Parra, 2002; Peiró & Devís, 1994).

Les dades d'aquest treball suggereixen que el desequilibri en el desenvolupament dels continguts de l'EF, lluny d'equilibrar-se, es veu acrescut pels llibres de text. Els resultats ratifiquen que l'esport, entès com una pràctica institucionalitzada i competitiva, és el tipus d'activitat que gaudeix d'una major presència dins l'EF escolar. En contraposició, els blocs de continguts d'expressió corporal i les activitats físiques en el medi natural són reduïts considerablement. Aquest fet contrasta amb el treball de García Ferrando (2006b). L'autor assenyalava que els valors postmaterialistes han impulsat noves formes de practicar i viure l'esport, entre les quals es troben les activitats d'aventura en la natura. D'altra banda, les pràctiques d'interiorització –per exemple, la relaxació–, les activitats complementàries –com la presa de pulsacions– o els exercicis d'higiene postural són pràcticament oblidats malgrat ser esmentats de manera explícita en el currículum de l'àrea.

Aquestes dades indiquen que els llibres de text esportitzen un currículum ja esportivitzat. Hi ha uns continguts dominants, que ocupen el nombre més gran de fotografies en els llibres analitzats, i altres de marginals. Un recent treball presentat per Sicília, Sáenz-López, Manzano i Delgado (2009) sobre els continguts desenvolupats pel professorat d'EF dona suport a aquesta inferència. L'estudi destaca la predilecció dels docents pels continguts d'"esports" i "condició física", i una clara marginalització vers els continguts d'"activitats en el medi natural" i "expressió corporal".

Aquesta reducció de les possibilitats motrius contradiu els Reials Decrets 3473/2000, de 29 de desembre, i 116/2004, de 23 de gener, que assenyalen que "al llarg de l'etapa s'ha de promoure i facilitar que l'alumne domini un nombre variat d'activitats corporals i esportives".

Els resultats han evidenciat indicis de canvi en les imatges publicades per algunes editorials en la reproducció d'un model esportiu competitiu i elitista. Els treballs consultats pressuposaven la difusió d'un arquetip d'activitat física competitiu i de rendiment. Bores i Díaz (1999) i Díaz (2003) havien demostrat l'omnipresència de la competició i el paral·lelisme entre l'àmbit escolar i l'entrenament esportiu. Les il·lustracions analitzades per aquests autors han mostrat repetidament esportistes d'alt nivell en contextos de competició o entrenament, una visió de l'assignatura elitista i selectiva envers l'esport. En aquesta línia, es troben tres de les editorials analitzades, que coincideixen amb els treballs de Grineski (citada en Velázquez, 2004). Publiquen imatges preses majoritàriament en l'àmbit de la competició institucionalitzada i referides a l'alt rendiment esportiu.

Les set editorials restants inverteixen aquesta situació i incorporen en els seus manuals un gran nombre d'imatges apartades de la competició i, sobretot, de l'alt rendiment. Aquesta nova orientació s'aproxima a allò que s'ha establert en els reials decrets que determinen que l'EF escolar "no ha de respondre a plantejaments competitiu, selectiu i restringit". El fet que les editorials donen cabuda a altres pràctiques allunyades de la competició i de l'elit esportiva és un aspecte de màxima rellevància, encara que és difícil aventurar si es tracta d'un veritable procés de canvi vers la superació de la reproducció dels models tradicionals.

En conclusió, les dades mostrades en aquest estudi assenyalen la reproducció d'un model tradicional d'EF en el període de vigència de la LOGSE. Les imatges editades en els llibres de text de l'ESO es vinculen als continguts de condició física i esport. Els esports gaudeixen d'un tracte preferent en contraposició amb un altre tipus de pràctiques, com les activitats en el medi natural, les activitats artístiques i d'expressió corporal, les pràctiques d'interiorització i els exercicis d'higiene postural. Hi ha editorials que continuen difonent un model basat en la competició institucionalitzada i l'elit esportiva, però destaca el nombre d'editorials que han demostrat la superació d'aquesta tendència. Aquests indicis han de prendre's amb cautela fins a la publicació de nous manuals d'EF que siguin analitzats en futurs estudis.

Referències

- Aragón, Y., & Robles, M. C. (2007). Los materiales didácticos y su tecnología. A J. A. Ortega i A. Chacón (Eds.), *Nuevas tecnologías para la educación en la era digital* (pàg. 229-250). Madrid: Pirámide.
- Barbero, J. I. (1996). Cultura profesional y currículum (oculto) en educación física. Reflexiones sobre las (im)posibilidades del cambio. *Revista de educación* (311), 13-49.
- Barbero, J. I. (1998). La cultura de consumo, el cuerpo y la educación física. *Educación física y deporte*, 20(1), 9-30.
- Barbero, J. I. (2005). La escolarización del cuerpo: reflexiones en torno a la levedad de los valores del capital "cuerpo" en Educación Física. *Revista Iberoamericana de Educación* (39), 25-51.
- Bardisa, M. T., & Parra, J. (2005). Análisis del sexismo en las ilustraciones de los libros de texto de educación física de 2.º ciclo de ESO y Bachillerato. A *Actas del Congreso Internacional UEM. Actividad Física y Deporte en la sociedad del siglo XXI* (pàg. 234-247). Madrid: Gymnos.
- Bardín, L. (1996). *Análisis de contenido*. Madrid: Ediciones Akal.
- Blázquez, F., & Lucero, M. (2005). Los medios y recursos en el proceso didáctico. A A. Medina i F. Salvador (Eds.), *Didáctica General* (pàg. 185-218). Madrid: Pearson.
- Bores, N. J., & Díaz, B. (1999). De la anunciada e inevitable deportivización del currículum real de la educación física. A P. Sáenz, J. Tierra i M. Díaz (Eds.), *Actas del XVII Congreso Nacional de Educación Física* (pàg. 172-189). Málaga: IAD
- Bores, N. J., Castrillo, J., Díaz, B., Escudero, E., & Mañeru, J. (2001). La propuesta de reforma del Real Decreto de Enseñanzas Mínimas para el área de Educación Física en la ESO o la historia de una involución anunciada. A *Actas del XIX Congreso Nacional de Educación Física, Facultades de Educación y Escuelas de Magisterio "El currículo de Educación Física a debate"* (pàg. 1097-1111). Murcia: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Murcia.
- Cagigal, J. M. (1979). *Cultura intelectual y cultura física*. Buenos Aires: Kapelusz.
- Canales, I., & Rey, A. (2008). Deporte y dualismo: su influencia en la educación física escolar. *Revista Española de Educación Física y Deportes* (9), 89-102.
- Cisterna, F. (2000). El análisis crítico de los libros de texto desde la noción de "currículum oculto". Una propuesta Teórica y Metodológica. Recuperat de <http://www.reduc.cl/congreso/pona6.pdf>
- Devís, J., & Peiró, C. (2004). Los materiales curriculares en la Educación Física. A A. Fraile i J. L. Hernández (Eds.), *Didáctica de la educación física. Una perspectiva crítica y transversal* (pàg. 63-94). Madrid: Biblioteca Nueva.
- Díaz, B., & Bores, N. J. (2000). Los cuadernos de los alumnos de las editoriales: un nuevo paso hacia la desprofesionalización del docente del área de Educación Física en la etapa de Secundaria Obligatoria. A O. R. Contreras (Ed.), *La formación inicial y permanente del profesor de Educación Física. Actas del XVIII Congreso Nacional de Educación Física. Vol. II* (pàg. 53-66). Cuenca: Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha.
- Díaz, B. (2003). Los libros de texto como instrumentos de deportivización del currículum real de la Educación Física. *Revista Digital Lecturas: Educación Física y Deportes*. Recuperat de <http://www.efdeportes.com>
- Frideres, J. E., & Palao, J. M. (2006). Anàlisi de les notícies esportives de dos periòdics digitals d'Espanya i els Estats Units: promoció de l'activitat física i l'esport? *Apunts. Educació Física i Esports* (85), 7-14.
- García Ferrando, M. (1990). *Aspectos sociales del deporte. Una reflexión sociológica*. Madrid: Alianza.
- García Ferrando, M. (2006a). Posmodernidad y Deporte: Entre la Individualización y la Masificación. Recuperat de <http://www.csd.gob.es/csd/sociedad/encuesta-de-habitos-deportivos/encuesta-de-habitos-deportivos/view>
- García Ferrando, M. (2006b). Veinticinco años de análisis del comportamiento deportivo de la población española (1980-2005). *Revista Internacional de Sociología* (LXIV), 15-38.
- Gil, P., & Contreras, O. R. (2005). Enfoques actuales de la educación física y el deporte. Retos e interrogantes: el manifiesto de Antigua, Guatemala. *Revista Iberoamericana de Educación* (39), 225-256.
- González Arévalo, C. (2006). La educación física en la televisión: "Cuéntame cómo pasó". *Tándem: Didáctica de la Educación Física* (21), 28-35.
- González Pascual, M. (2005). "¿Tienen sexo los contenidos de la Educación Física Escolar? Transmisión de estereotipos de sexo a través de los libros de texto en la etapa de secundaria", *Revista internacional de Medicina y Ciencias de la Actividad Física y el Deporte*. Recuperat de <http://cdeporte.rediris.es/revista/revista18/artseximo8.htm>
- Gubern, R. (2005). *Patologías de la imagen*. Barcelona: Anagrama.
- Heinemann, K. (2003). *Introducción a la metodología de la investigación empírica*. Barcelona: Paidotribo.
- Joly, M. (2003). *La interpretación de la imagen: entre memoria, estereotipo y seducción*. Barcelona: Paidós.
- Lagardera, F. (2007). La conducta motriz: un nuevo paradigma para la educación física del siglo XXI. *Tándem: Didáctica de la Educación Física* (24), 89-105.

- Llei Orgànica 2/2006, de 3 de maig, d'Educació. *BOE* num. 106, de 4 de maig de 2006.
- López Pastor, V. M. (1999). *Prácticas de evaluación en educación física: estudio de casos en primaria, secundaria y formación de profesorado*. Valladolid: Universidad de Valladolid.
- López Villar, C. (2005). *Las imágenes fijas del cuerpo relacionadas con la actividad física y el deporte. Análisis de su uso en la publicidad de revistas* (Tesi doctoral). Universidade de Vigo.
- Martínez, M. E. (2001). Currículum de educación física y características de los materiales curriculares. *Tándem: Didáctica de la Educación Física* (4), 7-17.
- Olivera, J., & Olivera, A. (1995). La crisis de la modernitat i l'adveniment de la postmodernitat: l'esport i les pràctiques físiques alternatives en el temps d'oci actiu. *Apunts. Educació Física i Esports* (41), 10-29.
- Orrego, J. F. (2006). El deporte, visto desde la educación, el alto rendimiento y la lúdica. *Revista Digital Lecturas: Educación Física y Deportes*. Recuperat de <http://www.efdeportes.com>
- Parra, J. (2002). *Análisis del sexismo en los libros de texto de Educación Física: 2º ciclo de ESO y Bachillerato* (Tesi doctoral). UNED.
- Peiró, C., & Devís, J. (1994). El análisis de materiales curriculares en educación física: un ejemplo. A L. Montero i J. M. Vez (Eds.), *Las didácticas específicas en la formación del profesorado II* (pàg. 775-781). Santiago de Compostela: Tórculo ediciones.
- Pericot, J. (1987). *Servirse de la imagen. Un análisis pragmático de la imagen*. Barcelona: Ariel.
- Piñuel, J. L. (2002). *Epistemología, metodología y técnicas del análisis de contenido*. Recuperat de <http://web.jet.es/pinuel.raigada/A.Contenido.pdf>
- Reial Decret 3473/2000, de 29 de desembre, pel qual es modifica el Reial Decret 1007/1991, de 14 de juny, pel qual s'estableixen els ensenyaments mínims corresponents a l'Educació Secundària Obligatòria. *BOE* núm. 14, de 16 de gener de 2001.
- Reial Decret 116/2004, de 23 de gener, pel qual es desenvolupa la ordenació i s'estableix el currículum de l'Ensenyament Secundari Obligatori. *BOE* núm. 35, de 10 de febrer de 2004.
- Rey, A., & Canales, I. (2007). Discurso epistémico para una Ciencia de la Motricidad. *Cinta de Moebio. Revista de Epistemología de Ciencias Sociales* (28), 104-123.
- Riera, A. (2005). *Estrategias de comunicación publicitaria. El uso del deporte en la publicidad televisiva en España*. Murcia: Universidad Católica San Antonio.
- Riera, A. (2007). Característiques dels esports amb contingut esportiu a les cadenes televisives espanyoles. *Apunts. Educació Física i Esports* (89), 7-14.
- Rolando, E. (2001). El cuerpo protagonista y el cuerpo espectador en el marco de la actividad física institucionalizada. *Revista Digital Lecturas: Educación Física y Deportes*. Recuperat de <http://www.efdeportes.com>
- Rolando, E. (2007). La lógica neoliberal, la promoción de la sociedad deportivizada. *Revista Digital Lecturas: Educación Física y Deportes*. Recuperat de <http://www.efdeportes.com>
- Salgado, J. I., López, C., Canales, I., & Eslava, I. (2003). Análisis del tratamiento de las actividades de expresión corporal en diversos currículos de la E.S.O. A G. Sánchez et al. (Eds.), *I Congreso Internacional de expresión corporal y educación* (pàg. 345-352). Salamanca: Amarú.
- Sicilia, A., Sáenz-López, P., Manzano, J. I., & Delgado, M. A. (2009). El desenvolupament curricular de l'Educació Física a Primària i Secundària: una anàlisi des de la perspectiva del professorat. *Apunts. Educació Física i Esports* (98), 23-32.
- Velázquez, C. (2004). *Las actividades físicas cooperativas. Una propuesta para la formación en valores a través de la educación física en las escuelas de educación básica*. Mèxic: Secretaría de Educación Pública.
- Weib, O. (1995). El deporte en los medios de comunicación como sustituto social; relaciones pseudo-sociales con los personajes famosos de los medios de comunicación. A *Actas Congreso Científico Olímpico 1992. Actividad física adaptada, Psicología y Sociología* (pàg. 492-495). Málaga: Instituto Andaluz del Deporte.
- Weis, K. (1995). ¿"Citius, altius, fortius"? Conceptos del hombre en el deporte, la sociedad y las ciencias del deporte. A *Actas Congreso Científico Olímpico 1992. Actividad física adaptada, Psicología y Sociología* (pàg. 488-491). Málaga: Instituto Andaluz del Deporte.